
Vlak plný vzpomínek. Sir Nicolas Winton, doba válečná a jiná témata v rozhovoru s Vladimírem Nálevkou

Vlak plný vzpomínek. Sir Nicolas Winton, doba válečná a jiná témata v rozhovoru s Vladimírem Nálevkou

1. září byl z pražského Hlavního nádraží vypraven historický vlak. Na trase z Prahy do Londýna překonal „Winton train“ vzdálenost 1251 km a cesta trvala tři dny. Cesty vzpomínkami Wintonových dětí však překonávají vzdálenost sedmdesáti let. Mimořádnou dobu a zcela mimořádný čin Nicholase Wintona, který zorganizoval záchranné transporty pro židovské děti, přibližuje prof. PhDr. Vladimír Nálevka, CSc., zástupce ředitele Ústavu světových dějin Univerzity Karlovy.

My se samozřejmě nescházíme kvůli politickému rozhovoru, ale přece jen mi to nedá nezeptat se na váš názor na sporné otázky, které se objevují v souvislosti s napadením Polska německými a sovětskými vojsky a s tajným paktom Molotov-Ribbentrop uzavřeným těsně před začátkem 2. světové války. Jistě byste v historii našel x příkladů, jak je fakta možné vykládat různým způsobem a jak je politici mohou zneužít k politickým zájmům. Proti tomu stojí osamělý čin osobní statečnosti Sira Nicholase Wintona. Jeho záchranné transporty pro židovské děti politici zneužít nemohou.

Samozřejmě. Nejprve k vaší úvodní otázce. V podstatě vystoupení premiéra Putina nespĺnilo očekávání polské společnosti, oni očekávali gesto Willyho Brandta, který poklekl a poklonil se památce obětem varšavského povstání, kdežto Putin v podstatě jen slovně se distancoval od paktu Molotov-Ribbentrop, aniž by provedl kritické zhodnocení tohoto stalinského aktu. A co se týče Nicholase Wintona, tak to byl skutečně mimořádný čin. Musíme si uvědomit, že od 2. poloviny 30. let se postavení Židů v nacistickém Německu výrazně zhoršilo. V roce 1935 byly přijaty Norimberské zákony, které ostrakizovaly židovskou komunitu, a na podzim roku 1938 proběhla Křišťálová noc, což byla série pogromů vůči židovským institucím, synagogám, obchodům, která mimochodem zasáhla i oblast našich Sudet, protože už tehdy byly Sudety součástí Říše. A do této situace sem přijíždí mladý, tehdy 30letý londýnský makléř Nicholas Winton. Pocházel z německo-židovské rodiny, která přesídlila do Velké Británie na počátku minulého století z obavy právě před silicím antisemitismem v Německu. Nicholas Winton se chystal v zimě roku 1938 na lyže, ale jeho přítel ho přesvědčil, aby ho doprovodil do Čech. Jeho přítel byl aktivním členem Britského výboru pro uprchlíky a měl zmapovat situaci v Sudetech i v tehdy 2. republice československé a zjistit formy pomoci běžencům ze Sudet. Winton tedy přijíždí do Prahy, navštěvuje utečenecké tábory přesídlenců ze Sudet a uvědomuje si, že pomoc je směřována především pro starší lidi a že nikdo se nestará o osud dětí. A tady se rodí ona myšlenka pomoci židovským dětem a snaha uchránit je před silicím antisemitismem. Musíme si uvědomit, že již ve 2. republice se výrazně prosazovaly antisemitské nálady především proti židovským intelektuálům, dokonce tyto antisemitské nálady zasáhly i profesory Univerzity Karlovy, ke své lítosti to musím konstatovat, takže Winton si nedělal iluze o možném vývoji židovské otázky ve střední Evropě. A začíná organizovat pomoc dětem, jejich přesun do Velké Británie. Nebylo to jednoduché. Musel spolupracovat s oním Britským výborem pro uprchlíky, do značné míry spolupracuje i s pražskou cestovní kancelář Čedok a byl nucen zařídít spoustu věcí: otázka vystěhování, zejména po vzniku Protektorátu, - zde musel jednat s německými úřady, otázka přijetí ve Velké Británii – tam musel doložit, že ty děti naleznou alternativní rodiče, že bude o ně postaráno, a složit kauci za každé dítě 50 liber. Čili byla to obrovská administrativní práce, která by se neobešla bez pomoci řady sponzorů, ale faktem je, že první přesun se uskutečnil letecky, bylo to 20 dětí, který byly poslány do Švédska a odtud do Velké Británie. A 14. března 1939, den před obsazením českých zemí nacistickými vojsky, realizoval Winton první vlakový transport do Velké Británie. Celkem těch transportů bylo osm, další již proběhly v éře Protektorátu. Byl připravován další, početně velice významný transport na 1. září. Ovšem vypukla válka a děti, které už byly shromážděny na perónu tehdy Wilsonova nádraží, už neodjely. Marně také na ně čekali jejich noví rodiče ve Velké Británii a jak bylo později historiky zjištěno, z oněch dětí, které měly být poslány do Británie onoho 1. září, nepřežil holocaust téměř nikdo. Nicholas Winton zachránil těmi osmi transporty 669 židovských dětí, které ve Velké Británii našly nový domov a tím byl uchráněn i jejich život. Je smutné, že většina z nich se po návratu již se svými skutečnými rodiči nesešla, protože se stali obětí holocaustu. Je nutné říci, že Winton tajil svojí činnost. I po válce se věnoval humanitárním aktivitám, zakládal různé domy pro staré lidi, a až v roce 1988 jeho manželka našla na půdě jejich domu celou dokumentaci kolem transportů židovských dětí z Prahy a seznámila s ní jednu britskou historičku, která celou věc posléze přec BBC ventilovala na veřejnosti. Tím vstoupila tato akce ve známost a o slovo se začaly hlásit tzv. Wintonovy děti, to jsou ty, které ještě dnes působí v různých státech světa a které vděčí za svůj život Nicholasu Wintonovi. Dnes se jedná zhruba o 5000 lidí první, druhé a třetí generace, kteří se k Siru Nicholasu Wintonovi hlásí.

Je ještě něco, co nevíme o transportech těchto dětí, existují dosud nějaké nejasnosti?

Bylo by samozřejmě záhodno získat podrobné informace od ještě žijících účastníků těchto transportů, zmapovat jejich pocity, do jaké míry si tehdejší děti uvědomovaly, že odcházejí z nebezpečí do bezpečí. Četl jsem vzpomínku jedné slečny, která si uvědomila, že až když se ocitli v Holandsku, spadla z ní tíseň, kterou vyvolávala cesta přes Německo. Domnívám se, že je možné ještě doufat, že budou objeveny další podobné činy. Ostatně těmto aktivitám se věnuje izraelské muzeum Jad Vašem, které přináší i nové poznatky o českých lidech, kteří ukryli židovské dítě, kteří ho adoptovali a tím ho zachránili před transportem do Terezína a následně do vyhlazovacích táborů na východě Polska. To jsou skutečně neznámí hrdinové a občas člověk takové zprávy čte. Čin Wintonův je mimořádný, mimořádný svým rozsahem, a občas bývá srovnáván, ale já to srovnání nemám rád, s Oskarem Schindlerem, který zachránil také množství židovských dělníků ve své továrně.

Čím jsou tyto činy nesrovnatelné?

Já se domnívám, že tam nebyly tak výrazné humanitní aspekty jako u Nicholase Wintona. Oskar Schindler byl podnikatel, nacista, který využíval nacistického režimu pro svou vlastní podnikatelskou činnost, a samozřejmě hájil své dělníky už z toho důvodu, že se jednalo o lacinou pracovní sílu. Samozřejmě, že ten výsledek byl takový, jaký byl, to znamená, že uchránil zaměstnance svého podniku, ale rozhodně tady nebyly tak krystalicky čisté humanitní úmysly jako u Nicholase Wintona. Mohu se mýlit, ale já to tak vidím a proto mi také srovnání s Oskarem Schindlerem nevyhovuje.

Mimořádné činy samozřejmě nemohou zvrátit běh dějin – a přece - jaký význam z pohledu historika má osobní statečnost jednotlivce v takových dobách?

Velice silný. Já se domnívám, že i kdyby se jednalo o záchranu jednoho jediného života, tak je to velice cenné, je to důkaz citění, soucítění a solidarity, což by měly být jedny ze základních lidských hodnot. Já oceňuji na Wintonovi ještě jednu věc - určitou jasnozřivost. Že si nedělal iluze o charakteru nacistického režimu a že vědomě usiloval o záchranu dětí. Nebylo to snadné. I v židovské komunitě tady v Praze byly pochyby o tomto kroku, byla zde, řekl bych, přehnaná důvěra v to, že se jim nemůže nic stát nebo že ten nacistický režim není tak hrozný, jako se jeví, že tady budou moci žít. Ještě v čase, kdy se už uzavřely hranice, kdy začínaly deportace do Terezína, terezínský tábor vzniká na konci roku 1941, kdy už byly první deportace, stále řada Židů věří, že se jedná pouze o přemístění na východ, kde budou pracovat a kde budou nadále moci žít. Nikdo netušil, nebo nechtěl si připustit tu hrůzu fyzického zničení, fyzické likvidace. Zkrátka tomu nevěřili. A proto se také řada lidí v tom 39. roce nechtěla rozloučit se svými dětmi a byly skutečně případy, kdy byl i Winton napadán v tom smyslu, že rozbíjí rodiny a tak dále, a přes tyto výhrady Winton skutečně dokázal to, co dokázal. Podle mého soudu by bylo ještě možné zjistit, i když už asi nežijí, jména těch pracovníků z Čech, kteří mu pomáhali, protože on sám, byť měl za sebou Britský výbor pro uprchlíky, nemohl tyto akce organizovat, čili musela zde být síť Čedoku, musela zde být aktivita pražských drah. Bylo by zajímavé zjistit, kdo se z českých lidí podílel na celé této akci, která rozhodně nebyla akcí malou, vypravit osm vlaků přes půl Evropy do Velké Británie stálo velké úsilí a námahu, a Winton, i když byl duší a organizátorem celé této akce, to nemohl učinit sám. A to je úkol pro futuro pro historiky zmapovat celou aktivitu této záchranné akce na jaře a v létě roku 1939.

Řeší historie otázku dobra a zla? Když to vezmeme zpětně, Mnichovskou dohodu upekli politici, pakt Molotov-Ribbentrop upekli politici, všechno to negativní, zlo sociální a válečné, vždycky upekli politici. Vy sám jste naznačil, a tak to bohužel je, dějiny to i ukazují, že jakoby ten lid obyčejný prostě nevěří tomu zlu, které se na ně chystá. Nabízí se tedy otázka, zda mohou po tom všem lidé politikům ještě vůbec věřit? Tehdejší britský ministerský předseda tvrdil, že přiváží mír. Sir Winton ale věřil svému instinktu a dobře udělal...

Já se domnívám, že ta důvěra by neměla být přehnaná, myslím si a jsem o tom přesvědčen, že člověk by měl přistupovat k politické scéně kriticky, že by neměl věřit těm často populistickým heslům, která se objevují. Vy jste ale zmínila otázku dobra a zla. Bohužel, proces dějinný se na tyto kategorie příliš neohlíží, často jsou voleny pragmatické přístupy, kdy i ta míra zla bývá tolerována v zájmu těch či oněch principů. Nicméně by mravní aspekt neměl v historikově hodnocení chybět. Ať se nám to líbí nebo nelíbí, je nutné analyzovat nejen chod dějin z hlediska výsledků, ale i často z hlediska instrumentů, které byly použity k dosažení toho či onoho cíle. Pokud tam nalezneme instrumenty, které neodpovídají těm, řekl bych, věcným zákonům lidské morálky a humanity, tak bychom to měli zdůraznit. To znamená, že například když hodnotíme Mnichov, je nutné říci, že to skutečně byla zrada Velké Británie a Francie, kdy jejich státníci opustili svého dosavadního spojence Československo a obětovali ho byť údajně v dobrém zájmu uchovat mír ve střední Evropě a ve světě vůbec. Mír neuchovali, Československo bylo rozbito a válka se stala ani ne za rok skutečností. Takže mravní a morální aspekt bychom měli vždy používat při hodnocení toho či onoho dějinného jevu. Jinak by dějepis podle mého soudu, pokud by zde nebyla tato kritéria, ztratil smysl, protože dějiny nejsou samoúčelné. Poznávání dějin by mělo vychovávat k určitým hodnotám jako je vlastenectví, otázka lidské solidarity, mělo by korigovat představy o nacionalismu, mělo by být kritické vůči autoritativním a totalitním systémům. Pokud by v našem výkladu chyběla morální měřítko, pak by dějiny byly pouhým výčtem dat. A to není naším cílem.

Právě, říká se, že historie počítá jen události, které se staly, s pohnutkami, které k nim vedly, se v historii nepočítá a přesto ty pohnutky dávají dynamiku těmto činům a bez nich by se tyto činy vůbec nestaly.

Jistě, já se domnívám, že historie má hledat nejen výsledný efekt té či oné události, ale musí zvažovat i tu cestu a proces, který se odehrával, a historii musí zajímat i možné alternativní děje. Existuje dokonce celá jedna disciplína, která se zabývá alternativními ději „co by se stalo, kdyby se to či ono nestalo,“ jak by se odvíjel vývoj událostí. Dokonce je to nejen předmětem badatelského zájmu, ale i autorů sci-fi románů. Vzpomínám si na Strážce času Poula Andersona, kdy vzdálená civilizace posílá do minulosti století strážce času, aby se odehrával vývoj tak, jak se odehrával, aby Hitler nebyl zabit v kolébce, aby bitva u Cann nedopadla jiným výsledkem. Čili jsou to zajímavé úvahy a historik by neměl vyčerpat svoji roli tím, že pouze zjistí, co se skutečně stalo, jak zní kánon pozitivistické historiografie, ale musí se zamýšlet nad

tím, co vedlo aktéry toho rozhodnutí, čím byli motivováni a zdali tady nebyly jiné možnosti. Historie pak nemá jeden rozměr, ale je několika rozměrná.

Setkal jste se se Sirem Nicholasem Wintonem osobně?

Ano. Když byl Sir Nicholas Winton v Praze před několika lety, bylo zorganizováno velké shromáždění dětí v Paláci kultury a tam se uskutečnila beseda těchto dětí s Nicholasem Wintonem. Já jsem tam byl spolu s tajemníkem Židovské náboženské obce Tomášem Jelínkem a glosovali jsme pro média toto setkání. Tam jsem měl možnost nikoli hovořit, bohužel, ale setkat se na chodbě se Sirem Nicholasem Wintonem a alespoň mu stisknout ruku a pozdravit ho. Ale organizátoři, protože už to byl starý pán, ho vedli na pódium a nechtěli brzdit časový rozvrh shromáždění, takže bohužel na ten mnou chystaný rozhovor se nedostalo, ale i děkuji za tu možnost stisknout Siru Wintonovi ruce. To byl pro mě velice osobní zážitek.

Kdyby se ten rozhovor mohl uskutečnit a vy jste se ho jako historik mohl zeptat na dobu, kterou prožíval při svých pobytech v Praze nebo v Londýně při organizování těchto transportů, na co byste se ho zeptal?

Já bych se ho zeptal, co ho k tomu vedlo. Proč najednou bankovní úředník, který se věnoval sportu, mimochodem získal letecké oprávnění ještě ve 30. letech, který skutečně užíval plnými doušky života, proč najednou mění své dosavadní životní návyky, proč najednou jde do věci, která nemusela skončit úspěšně, on mohl být dokonce i zatčen německými úřady. Tedy co ho k tomu vedlo.

Děkuji za rozhovor.

Nicholas Winton (19. května 1909) při návštěvě Prahy v říjnu 2007

Anglická královna mu propůjčila titul člena Nejvznešenějšího řádu Britského impéria, jeho celé jméno proto zní Sir Nicholas Winton

PRO DÍTĚ

OD FLOR KENT

ב"ה

S HLUBOKOU VDĚČNOSTÍ VĚNOVÁNO
SIRU NICHOLASI WINTONOVÍ
A VŠEM SOUCITNÝM LIDEM,
KTERÍ 8 VLAKOVÝMI TRANSPORTY
DO VELKÉ BRITÁNIE V ROCE 1939
ZACHRÁNILI 669 DĚTÍ PŘED HRUZAMI
2. SVĚTOVÉ VÁLKY

A NA PAMÁTKU 15 131 ČESKOSLOVENSKÝCH DĚTÍ
ZAVRAŽDĚNÝCH V KONCENTRAČNÍCH TÁBORECH

ODHALENO 1. ZÁŘÍ 2009

(Marie Kohoutová)